

SZABÓ CSABA

Izrael hatnapos háborúja és a magyar külpolitika

Az 1960-as évekre az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió külpolitikájának irányítói meg voltak győződve arról, hogy a világ kétpólusúvá vált. Hitük szerint a világon minden fontosabb nemzetközi ügy a két szuperhatalom körül forgott. A két tömb valóban az egész világra kiterjedően versengett egymással a technikai, katonai investícióktól kezdve, egymás titkainak kifürkészésén keresztül, egészen a konkrét politikai befolyás megnyeréséig a világ bármely területén. Eközben lényegében figyelmen kívül hagyták az úgynevezett „harmadik világ” felemelkedésének, „felnőtté válásának” bekövetkezését. Azazhogy nagyon is figyelemmel voltak a hagyományos európai uralmak alól csupán rövid ideje felszabadult egykori gyarmati területekre, de ez a figyelem többnyire a helyi ismeretek nélküli befolyásszerzésre terjedt ki. A harmadik világ országai pedig, amennyiben erre lehetőségük nyílt, valójában gyakran ügyesen kihasználták a két nagyhatalmat. Egymással szemben is kijátszották őket, elfogadva felajánlkozásaikat, támogatásaikat. Végül azonban, ha tudták, igyekeztek fenntartani önállóságukat, elutasították az idegen hatalom bábáskodását.

A Szovjetunió külpolitikai irányvonalát lényegében mindenben követték kelet-európai „szövetségesei”.¹ A Közel-Keleten, illetve az arab országok közül a Szovjetunió és a szocialista országok legfőbb partnerének Egyiptom és Szíria, valamint Irak és Algéria számított. A támogatás és a kapcsolat különösen Egyiptom számára volt fontos céljai megvalósításához. A Gamal Abdel Nasszer elnök által irányított arab állam vezető szerepre tört a térségben, ugyanakkor jelentős modernizációt is végrehajtott. Az arab egység kialakítására tett kísérlete megbukott ugyan, a térség arab államainak együttműködése – különösképpen a szemükben idegen testként beékelődő közös ellenség, Izrael ürügyén – azonban állandóan napirenden maradt.

¹ Paul Kennedy: A nagyhatalmak tündöklése és bukása. Bp. 2000. 369.

„Sion Csapása”

A Közel-Keletet az 1956-os szuezi válságot követő évtizedben a mindennapos határc incidensek jellemezték. Ennek következtében egyáltalán nem lehetett feszültségmentesnek nyilvánítani a térséget. A hatvanas évektől a szír határnál állandósultak a kisebb-nagyobb katonai összetűzések. A Golán-fennsíkon állomásozó szír alakulatok rendszeresen támadták a zsidó polgári és katonai célpontokat, amire az izraeliek ellencsapásokkal válaszoltak. A sorozatos konfliktusok kiváltó oka lényegében a víz felhasználása volt. Izraelnek szüksége volt ugyanis vízre, hogy azt a Negev sivatagba vezesse, de ezt az arab államok a Jordán forrásainak fokozott katonai ellenőrzésével igyekeztek gátolni. Az ellenségeskedés 1967 elejére csúcspontot ért el. Izrael május végére befejezte a hadsereg mozgósítását, ugyanakkor harcászati helyzetbe helyezték az egyiptomi hadsereget is. Az arab államok Izrael megsemmisítésétől visszhangoztak, a zsidó államban a propaganda az arab fenyegetést és a jogos önvédelmet hangsúlyozta. Az arabok a Szovjetunió és a szocialista országok mellett a többi muzulmán ország támogatását élvezték. Izrael mögött állt ekkor még Franciaország és egyre fontosabb szövetségként az Amerikai Egyesült Államok.²

1967. június 3-án az izraeli parlament jóváhagyta a megelőző háború megindítását. A zsidó fegyveres erők június 4-re befejezték a felvonulást és felvették kiindulási harcállásaikat. Ekkor az arab országok még csak a csapataik összevonásánál tartottak. 1967. június 5-én Izrael megkezdte a „Sion Csapása” fedőnevelést. Az izraeli légierő gépei 8.45-kor (izraeli idő szerint 7.45) a „Galamb tervnek” megfelelően légitámadások sorozatát mérték a kijelölt egyiptomi célpontokra. Az első nap során az arab légierők még felszállás előtt a földön elvesztettek 350 repülőgépet, további 24 gépet légi harcban semmisítették meg a zsidó pilóták. Miután az arab légi harc állományának közel 50 százaléka, és a radarrendszer jelentős része az első nap végére megsemmisült, az izraeli légierő minimális saját veszteség mellett (19 gép) megteremtette a légi fölényt. A háború lényegében eldőlt. A hat nap alatt Egyiptom több mint 11 000, Jordánia 700, Szíria 2500 embert veszített, az egyiptomi katonai felszerelés 80 százaléka elpusztult, Jordánia teljes légierője megsemmisült, Szíria elvesztette páncélosainak felét. Ezzel szemben kevesebb mint 1100 izraeli katona veszítette életét a három fronton.

Az izraeli hadsereg mintegy 70 ezer négyzetkilométernyi területet hódított el az arab országoktól, több mint egymillió lakossal, ugyanakkor a zsidók aránya

2 Néhány jelentősebb összefoglaló munka Izrael 20. századi történetére nézve: Israel. State and Society, 1948–1988. Ed. Peter Y. Medding. New York–Oxford, 1989. (Studies in Contemporary Jewry V.); *Michael Wolffsohn–Douglas Bokovoy*: Israel. Opladen, 1995.; *Wolfgang Benz–Hermann Graml*: Weltprobleme zwischen den Machtblöcken. Augsburg, 1998. (Weltbild Weltgeschichte 36. – Das Zwanzigste Jahrhundert III.); *Martin Gilbert*: Izrael története. Bp. 2000.; *Michael Wolffsohn*: Wem gehört das Heilige Land? Die Wurzeln des Streits zwischen Juden und Arabern. München–Zürich, 2002. (Serie Piper); *Michael Krupp*: Die Geschichte des Staates Israel. Gütersloh, 2004.

a megnövekedett országban 63 százalékra csökkent. Izrael megszerezte a Sínai-félszigetet egészen a Szuezi-csatornáig, a Gáza-övezetet, a Golán-fennsíkot, Ciszjordániát, valamint Jeruzsálem óvárosát.

A Kartúmban megtartott arab csúcsértekezlet (1967. szeptember 1.) arról határozott, hogy nem ismerik el a zsidó államot, nem tárgyalnak vele, és nem kötnek békét Izraellel. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa (BT) pedig 1967. november 22-én elfogadta nevezetes 242-es határozatát, amely hosszú időre meghatározott minden közel-keleti békerendezési kísérletet. A BT felszólította Izraelt, hogy vonuljon ki a háborúban elfoglalt területekről, feltétel nélkül adjon fel minden területi igényt, ugyanakkor elismerte Izraelnek azt a jogát, hogy „biztonságos határok között éljen”.³

Mára már kétes értékűvé vált Izrael hatnapos sikere. A megszerzett területek jelentős része már a múlté,⁴ ráadásul Izrael biztonsága sem nőtt a győzelem következtében. Sőt 1967-hez képest, amikor még csak közvetlen szomszédjaival, körülbelül 200 milliányi arabbal került szembe, mára a hagyományos fegyverekkel aligha legyőzhető terrorháborút vívó radikális arab csoportokkal, és lényegében a világ 1,2 milliárd iszlám hívőjével is farkasszemet néz. Az 1967. június 5-én kezdődött hatnapos háború Izrael történetének legdicőségesebb katonai győzelme, manapság azonban a nagy-Izrael megvalósítását vallásos kötelességnek tekintő hithű cionistákon kívül nem sok izraeli véli úgy, hogy megérte, sőt közülük sokan éppen úgy értékelik,

3 A már jelzett munkákon kívül, a hatnapos háborúhoz további alapos feldolgozások: *Oszetzky Tamás*: Arab–izraeli háborúk 1948–1982. Bp. 1984.; *Kiss Gábor*: Blitzkrieg az olajfák alatt. URL: <http://www.helyihaboruk.lapok.hu/keret.cgi/?/67.htm>; *Michael B. Oren*: Six Days of War. June 1967 and the Making of the Modern Middle East. Oxford–New York, 2002.; *Jeremy Bowen*: Six Days. How the 1967 War Shaped the Middle East. London, 2003.; Gázai övezet. FigyelőNet. URL: <http://www.fn.hu/index.php?action=nyomat&id=338&cid=160402&layout=no&id=338>; *Kis J. Ervin*: Az izraeli légierő története. (A hadsereg-alapítás történelmi előzményei). URL: http://www.phd.hu/tavas2003/tsz_2003/tudomanyoszekciok/tavasizszel2003_kisjosefervin.htm; Negyven év alatt elkopott a legfényesebb izraeli győzelem. Origo Online – 2007. május 30. URL: <http://origo.hu/nagyvilag/20070530negyven.html>; *Christoph Schult*: Israels vermeintlicher Sieg im Sechs-Tage-Krieg. Der Spiegel 2007. 22. sz. 112.; *Uő*: Sechs-Tage Krieg. Der Sieg, der keiner war. Spiegel Online – 31. Mai 2007. URL: <http://www.spiegel.de/panorama/zeitgeschichte/0,1518,485656,00.html>; *Kirtág Dorina*: Libanoni konfliktus: Preventív háború? – A Közel-Kelet rövid története (1945–2006). June 13th, 2007. URL: <http://tdpd.wordpress.com/2007/06/13/libanoni-konfliktus-preventiv-haboru-a-kozel-kelet-rovid-tortenete-1945-2006/>; *J. Nagy László*: Magyarország és a hatnapos háború. Le Monde diplomatique 2(2007) 7. sz. 10. Másodközlése: URL: <http://www.gondolkodjunkegyutt.hu/spip.php?article191>; *Kovács Ferenc*: Törékeny béke a Közel-Keleten (a hatodik arab–izraeli háború biztonságpolitikai hatásai). Kézirat. Évfolyammunka a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen, Bp. 2007. URL: www.fn.hu/files/_fn_2005/valsag/torekeny_beke.pdf

4 Izrael 1982-ben békét kötött Egyiptommal, visszaadva a Sínai-félszigetet, 1994-ben pedig megállapodott Jordániával is. 2002-ben az Arab Liga felajánlotta Izraelnek a kapcsolatok rendezését az 1949-es határok mögé húzódásért cserébe, azonban akkor már javában dúlt a második intifáda, amely lehetetlenné tette a megegyezést.

hogy Izraelnek tragédiát hozott a győzelem.⁵ Az igazsághoz tartozik azonban az a tény is, hogy az Amerikai Egyesült Államok 1967 után kezdte egyre inkább támogatni a zsidó államot. Az USA mára a legnagyobb katonai szállító lett, éves szinten 2,5 milliárd dollár értékben nyújt katonai segílyt Izraelnek. A siker továbbá komoly önbizalom-növekedést is okozott az országban, és lényegében a cionista, ortodox vallásos mozgalmak megerősödéséhez vezetett. Ezzel szemben a fegyverviselő arab országok és a velük szimpatizáló arab világ kudarcként élte meg az 1967-es háborút, aminek következtében elbukott a világi pánarab eszme, de helyébe fokozatosan az iszlám ideológia lépett. Ennek követői már nem egy nagy közös arab államról, hanem az iszlám követőinek teljes egységéről álmodnak, ahol az iszlám jog a mérvadó. Tehát a hatnapos háború előtt az alapvetően területi és nemzeti konfliktus mára hangsúlyozottan vallási alapú lett.⁶

A magyar–izraeli kapcsolatok a háború előtt

A Magyar Népköztársaság és Izrael közötti viszonyt az ötvenes évektől egyértelműen a Szovjetunió külpolitikája határozta meg, jöllehet Magyarország helyzete speciális volt a többi szocialista országhoz viszonyítva, mivel – a Szovjetuniót leszámítva – a Magyar Népköztársaságban éltek legnagyobb számban zsidók a hatvanas években.⁷

Az 1956-os szuezi háború utáni fagyos magyar–izraeli viszony 1959-től kezdett enyhülni, miután New Yorkban az ENSZ-közgyűlés ülészakán sor került az addigi legmagasabb szintű diplomáciai találkozóra Sík Endre⁸ és Golda Meir⁹ külügyminiszterek között. A találkozó eredményeként a diplomáciai missziók élére követek kerültek, stabilizálódott a kereskedelmi forgalom, és magyar műszeripari kiállításra is sor került Izraelben. A magyar hatóságok 1960 első hét

5 Negyven év alatt elkopott a legfényesebb izraeli győzelem i. m. (Ld. 3. jegyzet)

6 I. m.

7 *Stark Tamás*: Zsidóság a vészorszakban és a felszabadulás után (1939–1955). Bp. 1995. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 15.) 90–109.; *Karády Viktor*: Zsidóság Európában a modern korban. Társadalomtörténeti vázlat. Bp. 2000. (Nagyítás. Szociológiai könyvek 24.) 426. és 445–450.; *Szabó Csaba*: Dokumentumok a zsidó kivándorlás történetéhez (1948–1953). Levéltári Közlemények 75(2004) 2. sz. 155–232.

8 Sík Endre (1891–1978) diplomata, külügyminiszter. 1949–1954-ben a Külügyminisztérium politikai főosztályának vezetője, a Külügyi Akadémia igazgatója, 1954–1955-ben külügyminiszter-helyettes, 1955–1958-ban a külügyminiszter első helyettese, majd 1958. febr. 15-től 1961. szept. 13-ig, nyugdíjazásáig külügyminiszter; 1958-tól 1970-ig az MSZMP KB tagja.

9 Golda Meir (1898–1978) Kijevben született Golda Mabovitz ~ Mablovics néven. Izrael állam 12 alapítójának egyike. 1949-től 1956-ig Izrael munkaügyi minisztere, 1956-tól 1965-ig külügyminiszter. 1969 és 1974 között Izrael miniszterelnöke, a világ harmadik női miniszterelnöke, külügyminiszter.

hónapjában 203 kivándorlási engedélyt adtak ki Izraelbe, és 1961-ben elutazhattak Izraelbe az első magyar különtudósítók is.¹⁰

1967-ben a magyar párt- és állami vezetést fontosabb kérdések foglalkoztatták, mint a közel-keleti helyzet. A hazai napilapokban az új gazdasági mechanizmus élvezte a prioritást, emellett még a márciusban zajló országgyűlési képviselő- és tanácstagválasztások is „eltörpültek”. A legfontosabb külpolitikai események közül a magyar sajtó a vietnami háborúval és a görög katonatisztek jobboldali puccsával foglalkozott abban az időben. Természetesen a közel-keleti probléma jelentőségével a magyar Külügyminisztérium is tisztában volt. A tel-avivi magyar követség 1967. januárban például részletes jelentést küldött a Külügyminisztériumba, amelyben beszámolt az izraeliek 1966. novemberi Jordánia elleni légitámadásával kapcsolatban kialakult bonyolult katonai és politikai helyzetről. A híradás több idézetet is tartalmazott az izraeli vezető politikusok megnyilatkozásai közül: „Izrael fenntartja magának a jogot, hogy saját földjén csapjon le az ellenségre, ha ezt Izrael önvédelme és biztonsága megköveteli.” Másutt: „fenntartják maguknak a jogot a cselekvés szabadságára”.¹¹ Az események állandó figyelemmel kísérése mellett a helyzet pontos ismeretét bizonyították a külügyi tanulmányok, összefoglalók is, például az egyes országokkal kialakított kapcsolatok értékeléséről.¹² Egy, az izraeli–magyar kapcsolatokkal foglalkozó elemzésben 1967 februárjában az olvasható, hogy „politikai téren szükséges a Magyar Népköztársaság jelenléte, jelenléte súlyának és befolyásának növelése Izrael Állam területén”. Erre a szöveg szerint az izraeli haladó erők politikai támogatásán túl a jól működő magyar–izraeli gazdasági kapcsolatok miatt is szükség van: „Izraelből öntözési berendezéseket, baromfifarm-felszerelést, elektronikus felszereléseket, háztartási hűtőgépeket, rézementet, acélsöveket, műszaki gyémántot, irodagépeket, foszfátokat, egyéb vegyszereket, nyersgyapotot, déligyümölcsöt importálunk. Exportunk legjelentősebb tételei: szerszámgépek, gépi berendezések, villamos-motorok, s egyéb villamosági cikkek, szerszámok, záruk, acélárúk, gyógyszerek és gyógyszeranyagok, konfekcióáru, valamint hús és cukor.” Az áruforgalom mindkét oldalon 7 millió dollárt ért el 1966-ban, amit 1967-re 8,5 millió dollárra irányoztak elő a vegyesbizottsági tárgyalások. Magyar részről a gazdasági kapcsolatok erősítését kívánták az ország valutaszegénységének enyhítése miatt is, mivel az *Izraeli Nemzeti Bank* nagyobb dollárösszegeket helyezett el a *Magyar Nemzeti Bank*nál. Ugyancsak fontos tényező volt a kulturális kapcsolatok ápolása, hiszen Izraelben 200 000 magyarul tudó ember élt.¹³

10 Hullámzó barátság. Nagyhatalmi játszmák és a magyar–izraeli diplomáciai kapcsolatok. Lukács András és Fülöp Ottília interjúja Görög János volt izraeli magyar nagykövettel. Hetek 2000. máj. 13. 6. URL: <http://hetilap.hetek.hu/index.php?cikk=7524&print=1>

11 Magyar Országos Levéltár (= MOL) XIX–J–1–j–1967–Izrael–66–10–00 655/1967. (48. d.) Külügyminisztérium TÜK iratok. Az izraeli külpolitika tendenciái. (1967. jan. 19.)

12 MOL XIX–J–1–j–1967–Izrael–66–181–002 202/1967. (48. d.) Magyar–izraeli relációs összefoglaló. (1967. febr. 18.)

13 MOL XIX–J–1–j–1967–Izrael–66–14–00 784/1967. (48. d.) Javaslat Izrael államhoz fűződő kapcsolataink elvi alapjainak összefoglalására. (1967. febr. 17.)

Évről évre hasonló alapossággal, de szinte ugyanazokról a témákról jelentett a tel-avivi magyar követ a Külügyminisztériumnak, illetve a minisztériumban is azonos tematikájú iratok keletkeztek 1965 és 1967 között: Izrael külpolitikai tendenciái, az izraeli–arab viszony alakulása, Izrael külpolitikája a szocialista országok irányába, Izrael külpolitikája a tőkés országok irányába, Izrael és a fejlődő országok kapcsolata, a magyar–izraeli kapcsolatok alakulása, Izrael belpolitikai problémái, az *Izraeli Kommunista Párt* helyzete és tevékenysége, David Giladi¹⁴ izraeli ügyvivő és különféle izraeli személyiségek látogatása a *Magyar Izraeliták Országos Képviselete* (MIOK) elnökénél, a magyar–izraeli bankkapcsolatok, a magyar–izraeli kereskedelmi kapcsolatok, a magyar–izraeli kulturális kapcsolatok, a kivándorlás és családegyesítés kérdése a magyar–izraeli relációban.

A magyar Külügyminisztérium tehát élénk figyelemmel kísérte a közel-keleti eseményeket. Egyértelműen megállapíthatjuk, hogy jól volt informálva. Nem úgy, mint a hazai közvélemény, ugyanis az Izrael állam és arab szomszédjai közti krízis csak május 21-én, a Sínai-félszigeten állomásozó ENSZ-erők visszavonása kapcsán került a lapok első oldalára. Az addig is figyelmes magyar külügy május végétől még fokozottabban koncentrált a térségre, szinte naponta kérte és kapta az újabb jelentéseket, összefoglalókat az állandóan változó helyzetről.¹⁵

Az iratokból lényegében kiolvasható az arab–izraeli konfliktus okának helyes értelmezése, de nagyon erős az ideológiai felhang is. Eszerint a feszültség „alakulásában Izrael imperialistabarát, és az arab országok, elsősorban az EAK és Szíria imperialistaellenes, haladó politikájából következő ellentmondás játssza a fő szerepet”. Ugyanakkor az is kiderül a dokumentumból, hogy az állandó összeütközésekben lényeges „tényezőnek számít Izraelnek az az évről évre megisméltendő, eltökélt szándéka, hogy az Izrael és Szíria közötti demilitarizált övezetben lévő földeket megművelje, amely rendszeresen incidensekhez vezet”.¹⁶ A jelentések részletesen beszámoltak az izraeli sajtóhírekről is, amelyek alátámasztották a külügyi elemző véleményét, miszerint „a közvélemény előkészítése után nagy méretű izraeli csapatösszevonásokra került sor a szíriai határon, ami azt bizonyította, hogy a Szíria elleni támadás terve nemcsak propaganda, nemcsak visszariasztó manőver, hanem a támadás egyik napról a másikra bekövetkezhet”.¹⁷

14 David Giladi újságíró, a budapesti izraeli nagykövetség élén álló ügyvivő 1967 júniusáig.

15 A Külügyminisztériumban a titkos ügykezelés szabályainak megfelelően 125 alszámon iktatták máj. végétől a közel-keleti eseményekkel kapcsolatos iratokat. MOL XIX–J–1–j–1967–Izrael–213–1–00 785/1–125/1967. (100. d.) Közel-keleti helyzet, arab–izraeli háború, az izraeli agresszió visszhangja különböző országokban, egyes kormányok állásfoglalása a közel-keleti válsággal kapcsolatban.

16 MOL XIX–J–1–j–1967–Izrael–213–1–00 785/4/1967. (100. d.) Az arab–izraeli viszony jelenlegi állása. (1967. máj. 25.)

17 Uo.

A szovjet „vonal”

Izrael preventív, megelőző háborújával kapcsolatban a hatnapos háború 40. évfordulójára jelent meg egy új kötet. Gideon Remez és Isabella Ginor izraeli szerzőpáros azt a teóriát ismerteti könyvében,¹⁸ hogy az 1967-es hatnapos háborút a Szovjetunió provokálta ki azzal a céllal, hogy alkalmat nyerjen az izraeli atomprogram dimónai létesítményének megsemmisítésére. A szovjetek úgy tervezték, hogy Izraelt belerángatják egy megelőző háborúba, amelyben a zsidó állam mérte volna az első csapást valamelyik arab szomszédjára. Ezáltal Izrael tűnt volna agresszornak, amiért a világ közvéleménye elítélte volna, a szomszédos arab államok pedig fegyveresen is beavatkoztak volna a konfliktusba. Egy egyiptomi–szovjet válszcsoport ürügyén a szovjetek megsemmisítették volna a dimónai atomlétesítményt. A szerzők szerint a tengerről indítható szovjet atomrakéták is készenlétben álltak arra az esetre, ha Izraelnek már lenne atomrakétája, és bevetné azt a háborúban. Állításait dokumentumokkal és az egykori magas rangú szovjet katonai résztvevők (például Vaszilij Resetnyikov tábornok, a szovjet hadászati bombázók flottájának parancsnoka) és diplomaták (például Oleg Grinyevszkij moszkvai külügyi tisztségviselő) visszaemlékezéseivel igazolták. A *Múlt-kor* online folyóirat a *Jerusalem Post* című izraeli napilapra hivatkozva kiemeli, hogy az izraeli szerzőpáros teóriája homlokegyenest ellentétes mindazzal, ami a történészek körében elfogadott a hatnapos háborúval kapcsolatban.¹⁹

Tény, hogy Izrael tudatosan készült a szomszédjaival szembeni katonai konfliktusra, politikájának sarkalatos elemévé vált az erődemonstráció, az elretentés és a területszerzés. Nyilvánvaló, hogy az arab államok is ellenségesen álltak a zsidó állammal szemben, fegyverkeztek és Izrael megsemmisítését óhajtották. Lényegében mindkét oldalról állandósultak a provokációk, kisebb-nagyobb határincidensek. Az sem kizárt, hogy a Szovjetunió valóban nukleáris fegyverzetrel felszerelt katonai alakulatokat küldött a térségbe, hiszen – ahogyan ez a „jelentéktelen” magyar külügy számára is egyértelmű volt – bármelyik pillanatban kitörhet egy új arab–izraeli háború, az eshetőséggel nyilván a jóval pontosabb információkkal rendelkező nagyhatalmak is számoltak. Köztük pedig az egész világ feletti hegemoniáért folyt a versengés. Ebben a küzdelemben minden egyes győzelem stratégiai jelentőséggel bírt. 1967 júniusában a Közel-Kelet a Föld puszkaporos hordójává vált. Ma már az is ismert tény, hogy a hatnapos háború idején használták első alkalommal a forródrótot a Kreml és a Fehér Ház között.

Szinte biztosra vehető, hogy a közel-keleti térségben mind a szovjet titkoszolgálat, a KGB emberei, mind pedig az izraeli Moszad és az amerikai CIA ügynökei szereztek híreket és hintettek dezinformációkat. Ezzel esetleg fokozták a bizonytalanságot és formálták az eseményeket is. Összességében mégis

18 *Isabella Ginor–Gideon Remez*: Foxbats over Dimona. The Soviets' Nuclear Gamble in the Six-Day War. New Haven, 2007.

19 Breznyejev provokálhatta ki a hatnapos háborút. *Múlt-kor Online* – 2007. május 17. URL: <http://www.mult-kor.hu?article=17441>

helytállóak, és bizonyára más országok külügyi elemzéseivel is, valamint a nemzetközi politikatörténeti szakirodalom értékelésével is egybevágnak a magyar külügyi jelentések. Még akkor is, ha az akkori állandóan változó, pillanatnyi helyzet hatására időnként téves következtetéseket is tartalmaztak. Például 1967. május 26-án, amikor is a magyar külügyi elemző arra a megállapításra jutott, hogy „a válság megoldásának színtere a Közép-Kelet térségéből nemzetközi szintre helyeződött át. Azzal, hogy a válság megoldására irányuló erőfeszítésekbe valamennyi nagyhatalom és a világszervezet közvetlenül bekapcsolódott, a fegyveres konfliktus közvetlen veszélye elhárult. [...] Az izraeli hangváltás és a nyugati nagyhatalmak egységének teljes hiánya a válságban lehetőséget adhatnak annak békés, politikai megoldására.”²⁰ A tévedés oka az Akabai-öböl egyiptomi blokádjával kapcsolatos események helytelen értékelése lehetett.²¹

Az első magyar reakciók: tétova igazodás

A magyar Külügyminisztérium persze nemcsak az Izraelben és az arab országokban működő követségeitől kapott tájékoztatást a közel-keleti helyzetről, hanem a Magyarországra akkreditált arab diplomatáktól is. Abdel Fattah Fouad, az Egyesült Arab Köztársaság budapesti nagykövete május 29-én látogatást tett a Külügyminisztériumban. Három fontos kinyilatkoztatást tett: 1. Az EAK lényegében megalakulása, 1948 óta hadiállapotban van Izraellel; 2. Az Akabai-öböl status quo-ját ugyan a háromhatalmi nyilatkozat garantálta, de az 1956-os szuezi válságig Egyiptom ellenőrizte a térséget. Fouad véleménye szerint a gázai övezet és az Akabai-öböl feletti ellenőrzés visszaszerzésével, valamint az ENSZ-csapatok kivonásával a térségből az EAK felszámolta a második, 1956-os arab–izraeli háború utolsó maradványait is; 3. Az arab országok a helyzet valós megítélését barátaik állásfoglalására bízzák. Mint mondotta: „Ezekben az állásfoglalásokban dől el az, hogy ki [a] barátja az Egyesült Arab Köztársaságnak, és ki nem.”²²

Mindez azt bizonyítja, hogy Egyiptom is készült a háborúra, mert még ha jogosnak is tartotta 1956-os veszteségei kompenzálását, nem gondolhatta, hogy azt

20 MOL XIX–J–1–j–1967–Izrael–213–1–00 785/5/1967. (100. d.) A közel-keleti válság újabb fejleményei. (1967. máj. 26.)

21 Az Akabai-öböl biztosítja a Vörös-tengeren át a közvetlen vízi kijáratot az Indiai-óceánra. 1967-ben az Akabai-öböl térségén az Egyesült Arab Köztársaság (EAK), Izrael, Jordánia és Szaúd-Arábia osztozott. 1950-ben három nyugati hatalom nyilatkozatban garantálta a status quo-t. Az Arab Liga államai lényegében elfogadták a háromhatalmi nyilatkozatot, bár fenntartották maguknak a jogot területi integritásuk megvédéséhez. Egyiptom 1967. máj. 22-én lezárta az izraeli hajóforgalom elől az Akabai-öblöt, amelynek északi végén volt a stratégiai fontosságú izraeli kikötő, Eilat. Ezt az eseményt használta ki Izrael a háború elindítására. Washington támogatásáról biztosította Tel-Avivot, és közben meghívta tárgyalásokra az EAK alelnökét, megígérve neki, hogy a tárgyalások ideje alatt nem indul izraeli katonai akció.

22 MOL XIX–J–1–j–1967–Izrael–213–1–00 785/6/1967. (100. d.) Fouad, az Egyesült Arab Köztársaság nagyköveteinek tájékoztatása a közel-keleti helyzetről. (1967. máj. 30.)

Izrael tétlenül fogja nézni. Bízott katonai erejében, az arab országok szolidaritásában, a szomszédos arab államok közvetlen – szükség esetén katonai – segítségével és a Szovjetunió, valamint a szocialista országok támogatásában. Május végére az arab államok összefogása, a korábbi ellentéteket felszámolva, megszilárdulni látszott: „A fenyegető izraeli agresszió veszélyével szemben az EAK és Szíria oldalán sorakoztak fel az összes arab országok. Algéria, Irak és Kuvait után az arab monarchiák is feltétlen támogatásukról biztosították az agresszió által fenyegetett országokat. Jordánia váratlanul védelmi egyezményt kötött az EAK-kal. Tunézia beszüntette az Arab Liga²³ bojkottját és bejelentette, hogy arab–izraeli fegyveres konfliktus esetén az arab országok oldalán fog állni. Az arab országok gyors összefogásának eredményeként megindult az arab hadseregek felkészítése és összevonása az EAK fenyegetett határszakaszaira.”²⁴ Az arab államok azonban nemcsak védelmi lépéseiket hangolták össze, de a politikai partnerség keretében a legjelentősebb közel-keleti olajtermelő országok kezdeményezték, hogy izraeli agresszió esetén beszüntetik olajszállításukat az agressziót támogató országokba.

1967. június első hetére biztossá vált a közeli háború. A szemben álló felek úgy érezték, hogy felkészültek, bár az arab seregek még nem foglalták el teljesen harci állásaikat.

A magyar Külügyminisztérium naprakész információkkal rendelkezett a Közel-Keletről, a *Magyar Szocialista Munkáspárt* vezető szervei azonban nem foglalkoztak kiemelten a kialakult válsággal. A Központi Bizottság ülését 1967 első felében csupán két alkalommal hívták össze, amikor is a KB tagjai részletes összefoglalókat hallhattak a nemzetközi helyzetről, de a közel-keleti válság szóba sem került.²⁵

A Politikai Bizottság az év során első alkalommal január 10-én, majd átlagosan kéthetente ülésezett, de Izrael és az arab államok viszonya nem szerepelt az év első felében a napirenden.²⁶

Június 6-án, az izraeli támadás másnapján azonban azonnal összehívták a PB-t és az első napirendi pontként Kádár János és Komócsin Zoltán²⁷ tájékozta-

23 Az Arab Ligát 1945-ben hozták létre. A közös nyelv, vallás és kultúra alapján álló pánarab mozgalom volt, Egyiptom, Szíria, Libanon, Irak, Szaúd-Arábia, Jemen és Transzjordánia részvételével.

24 MOL XIX–J–1–j–1967–Izrael–213–1–00 785/6/1967. (100. d.) A közel-keleti válság főbb összefüggései. (1967. jún. 3.)

25 MOL 288. f. 4/86. és 87. ő. e. Az MSZMP KB ülése (1967. febr. 16. és ápr. 12.). Mindkét alkalommal Komócsin Zoltán tartott tájékoztatót a nemzetközi kérdésekről, többek között a vietnami helyzetről, a kínai eseményekről, az európai béke és biztonság ügyéről, a román–nyugatnémet diplomáciai kapcsolatok felvételéről és Tito magyarországi látogatása kapcsán Jugoszlávia gazdasági és belpolitikai helyzetéről, továbbá egy román és jugoszláv javaslatról a kommunista és munkáspártok értekezletével kapcsolatban, és a magyar–szovjet, magyar–lengyel megbeszélésekről az európai biztonság és a német kérdés ürügyén.

26 A Politikai Bizottság a nemzetközi események közül a vietnami és kínai, valamint a görög helyzettel foglalkozott elsősorban.

27 Komócsin Zoltán (1923–1974) napszámos, inas, kommunista politikus, főszerkesztő, országgyűlési képviselő. 1963-tól haláláig az MSZMP PB tagja. A Népszabadság főszerkesztője

tót tartott a „közel-keleti helyzetről”.²⁸ A beszámoló számos érdekes adalékot szolgáltat a magyar pártvezetés véleményét illetően a harmadik arab–izraeli háborúról. A harci cselekmények kezdetéről természetesen csak a külügyi rejtjel-távíratokból értesültek a Politikai Bizottság tagjai. Az ellentmondásos hírek miatt Kádár János, Komócsin Zoltán, Biszku Béla és Fock Jenő²⁹ megállapodtak abban, hogy mind a párt-, mind az állami szerveknél a vezetőknek ügyeletet kell bevezetni, vagyis a kiemelt párt- és állami vezetők a helyükön vagy elérhető helyen legyenek szükség esetén. Egyébiránt elhatározták, hogy a párt- és állami szervezetek „végezzék a rendes munkájukat és éljék a normális életüket”. Ugyancsak döntöttek a középfokú pártszervek, a Budapesti Pártbizottság, és a megyei pártbizottságok csekélyebb tartalmú tájékoztatásáról. A sajtó vonatkozásában megállapodtak, hogy utasítják a szűrt anyagok közlésére, hogy „ne adják ömlesztve ezeket a híryanagyokat és ne mértéken felül bolygassák meg [sic!] a közvéleményt”.

A PB-tagok számára tartott külpolitikai tájékoztatóban Kádár János elmondta, hogy még a hadi cselekmények megindulásának napján, június 5-én beszélt a *Szovjetunió Kommunista Pártjának* főtitkárával, Leonid Brezsnyevvel. Aligha hihető, de – Kádár beszámolója szerint – az SZKP főtitkára azt állította, hogy a közvetlen harci cselekmények kezdetét illetően a Szovjetunió sem rendelkezett több információval, mint a Magyar Népköztársaság illetékes szervei. A szovjet pártvezető tájékoztatta Kádárt arról, hogy milyen intézkedéseket tettek időközben. Kérték Nasszer véleményét, hogy a Szovjetunió mit és hogyan tudna segíteni abban, hogy a harci cselekmények mielőbb befejeződjenek. Igénybe vették a „forródrót”, amely közvetlen összeköttetést jelentett Washingtonnal. A szovjet miniszterelnök, Alekszej Koszigin üzenetet intézett Lyndon B. Johnson amerikai elnökhöz, közölve: „a Szovjetunió az a véleménye és álláspontja, hogy mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a harci cselekmények befejeződjenek; továbbá felhívta a figyelmet arra, hogy ebben a nagyhatalmaknak milyen különleges felelősségük van”. Utalt arra is, hogy az Egyesült Államok kormányának mekkora felelőssége van, mivel módjában áll az izraeli kormányra megfelelő befolyást gyakorolni. Johnsontól érkezett is válasz Kosziginhez, mely úgy szólt: „az Egyesült Államok ugyanígy látja a dolgot, s nagyon örül, hogy a Szovjetunió is ez az álláspontja”.

(1961–1965), az MSZMP KB titkára (1965–1974). Elsősorban nemzetközi kérdésekkel foglalkozott. 1949-től országgyűlési képviselő, 1958-tól az országgyűlés honvédelmi bizottságának tagja, 1967-től a külügyi bizottság elnöke.

28 MOL 288. f. 5/426. ő. e. Az MSZMP PB ülése (1967. jún. 6.). 13–25.

29 Biszku Béla (1921–) lakatosinas, kommunista politikus. 1957. febr. 28-án a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány tagja, majd belügyminiszter. 1958-tól 1971-ig, majd 1975 és 1985 között országgyűlési képviselő. 1966-ban pártszervező és adminisztratív titkár. 1978 áprilisában felmentették tisztségei alól és nyugdíjazták. Fock Jenő (1916–2001) műszerész, kommunista politikus. 1961-től a Minisztertanács elnökhelyettese. 1967 és 1975 között a Minisztertanács elnöke. Az MSZMP PB tagja 1957–1980, KB-tagságát 1989-ig megtartotta. 1945–1947, 1958–1967 és 1971–1985 között országgyűlési képviselő.

A külpolitikai beszámoló további érdekes híre, hogy Nasszer már június 5-én a déli órákban újabb harci repülőgépek szállítását kérte a Szovjetuniótól, hivatkozva az elszenvedett veszteségekre. Kádár János bejelentései után Komócsin Zoltán tett néhány kiegészítést. Elmondta, hogy a magyar katonai szakértők is megkezdték a Közel-Keletről érkezett első hírek kiértékelését. Ezek alapján megállapította, hogy az előző nap a „hajnali katonai konfliktust Izrael kezdte és az arabok tulajdonképpen bizonyos fokig váratlan helyzetbe kerültek”. Ezt az arab légierő földön elszenvedett nagy veszteségei is bizonyították. A katonai szakértők azt is kiemelték, hogy az amerikaiak és az angolok – nyilvánosságra hozott kijelentéseik ellenére – Izrael mellett állnak. Ezt mutatta a hatodik amerikai flotta manővere, valamint az, hogy az Európában állomásozó amerikai csapatokatriadókészültségbe helyezték (nyilván a szovjetek is megtették a számukra megfelelő katonai biztonsági lépéseket). Fouad egyiptomi nagykövet június 6-án reggel telefonált a magyar Külügyminisztériumba és közölte, hogy az egyiptomi főhadiszállás szerint a nyugati hatalmak olyan módon vesznek részt az izraeli agresszióban, hogy a zsidó állam légtérét amerikai és angol légierők védik. Az ENSZ Biztonsági Tanács üléséről Komócsin Zoltán elmondta, hogy a nagyhatalmak közötti áthidalhatatlan ellentét miatt ott nem lehet várni a békés megoldást. A Szovjetunió támogatta az indiai tüzszüneti javaslatot, amely után vissza kellett volna térni a feleknek előző állásaik mögé, de az amerikaiak ezt a felvetést nem fogadták el.

A Politikai Bizottság egyetértett Kádár János és Komócsin Zoltán beszámolójával, elfogadta javaslataikat, többek között azt is, hogy június 7-én a kormánynak nyilatkozatot kellett közreadni, továbbá a napilapokban szerkesztőségi cikkeknek, kommentároknak és állásfoglalásoknak kellett megjelenni, amelyek a szovjet kormánynyilatkozat alapján tartalmazták a magyar álláspontot. A fő felelősséget „az amerikai imperialistákra” hárították és leszögezték, hogy Izrael részéről agresszió történt, a magyar nép pedig biztosította szolidaritásáról az arab államokat.³⁰

Ugyancsak a Politikai Bizottság június 6-ai ülésén hangzott el, hogy a Belügyminisztériumnak tudomására jutott, hogy 6-án a Budapesten tanuló arab diákok tüntetést akartak szervezni az izraeli követség előtt. Ugyanakkor az egyiptomi követség is védelmet kért a magyar külügytől, mert több telefonhívást kaptak, amelyben megfenyegették őket. A PB határozatban tiltott meg mindenféle tüntetést vagy ellentüntetést.

Érdekesekek még Kádár János zárszóként elmondott gondolatai: „A közel-keleti helyzet ismert, tudjuk, miről van szó. Az imperialisták ott vannak az olajra

30 A magyar kormány nyilatkozata a közel-keleti háborús konfliktusról.; Az EAK, Algéria, Szíria és Jemen megszakította diplomáciai kapcsolatait Washingtonnal. Szocialista országok kormánynyilatkozatai – Lezárták a Szezei-csatornát. Erőtlen mentegetőzések Washingtonban – Szárazföldi és légi harcok. Népszabadság 1967. jún. 7. 1. Ugyanebben a számban a 2. oldalon részletes beszámoló olvasható az eseményekről. Továbbá a 3. oldalon Pullai Árpádnak, az MSZMP KB titkárnak felszólalása a vasutas-szakszervezet VII. kongresszusán: „Elítéljük az izraeli agressziót és szolidárisak vagyunk az arab népekkel” címmel.

[sic!], kezükben tartják ezeket az országokat, mindenféle úton-módon terrorizálják, befolyásolják őket. A nemzetközi piacon jelentkező olaj 63 százaléka ebből a térségből származik. A korábbi években az imperialisták kormányozták ezeket az arab országokat is mind egy szálig, és nem szívesen ejtik el ezeket a területeket. És ott van az ő eszközüik, csatlósuk, Izrael állam. Ez a dolog évek óta ismert és ne kezdjük most ezt újra értékelni! [...] Az előállt szituációban két döntő bizonnyíték van. Egyik az izraeli külügyminiszter nyilatkozata, amely abból a szempontból nem kétséges álláspontot tükröz, hogy tegnap reggel Izrael támadott. Ez teljesen világos és jelenleg ez a döntő. Amíg nem folyt a légi háború és nem tüzeltek a tankok, más volt a helyzet, most pedig helyi háború folyik, és ennek kirobbantásában Izrael a bűnös saját nyilatkozata értelmében is.

Másik pedig a Biztonsági Tanácsban tanúsított fellépés, ahol az amerikaiak, angolok szembehelyezkednek azzal a követeléssel, hogy az izraeliek vonuljanak vissza a hétfő reggel 6 óra előtti harci állásokba. Ennyi felvilágosítás most szükséges és ezt rendes megfogalmazásban meg lehet csinálni. Tehát ott most egy helyi háború folyik, ennek kirobbantása tegnap reggel 6 órakor kezdődött, és meg kell mondani, hogy ki robbantotta ki.

A közvéleményt érdekli, hogy mi várható és mit csinálunk mi. Én erre is világos választ adnék, mégpedig megmondanám, hogy minket [mi] vezet. Mi az arabokkal vagyunk szolidárisak, és a jelenlegi fő feladatot abban látjuk – ezt nem a nyilatkozatba ajánlom –, hogy politikai, diplomáciai eszközökkel és síkon erőteljes harcot folytassanak annak érdekében, hogy a harci cselekmények fejeződjenek be és vonuljanak vissza a hétfő reggel 6 óra előtti állásokba. Ez elvi és világos álláspont, és ha mi ezt értelmes módon meg tudjuk mondani, akkor ebben benne van és kifejezésre jut benne az a reményünk is, hogy ezt lehetségesnek tartjuk. Ha mi ezért harcolunk, akkor olyasmért harcolunk, amit lehetségesnek tartunk.

Még az alapkérdéshez annyit, el ne felejtjük, hogy 1948 óta – kb. ennyi idő a Magyar Népköztársaság – mi mindig az arabokat támogattuk egyetlen tételt kivéve: nem támogatjuk azt, hogy Izraelt, mint államot meg kell semmisíteni. Ezt egyébként tudja az egész világ, többek között az arabok is, csak a szocialista országok és a Szovjetunió nincs abban a helyzetben, hogy ezt mi hangoztassuk. Mi ezt nem mondjuk, de világos, hogy ez az állásfoglalásunk. És tulajdonképpen a nyugati testvérpártok is ugyanezt teszik és mondják, megfelelő megfogalmazással. Az arabok 1948 óta sürgetik, hogy a szocialista országok támogassák törekvésüket, amely Izrael államisága ellen irányul, de a szocialista országok ezt nem támogatják, mert ütközik a mi politikánk alapjával. Ezt nekünk megfelelően figyelembe kell vennünk.”³¹

Fontos utalások olvashatók ki Kádár János zárszavából. A magyar pártvezetés az ideológiai fenntartásaival együtt is tisztában volt a közel-keleti helyzettel, a nyugati hatalmak olajjéségével, a kolonializmus alól éppen csak felszabadult fejlődő arab államok kiszolgáltatottságával és Izrael kulcsszerepével a térségben.

31 MOL 288. f. 5/426. ő. e. Az MSZMP PB ülése (1967. jún. 6.). 22–25.

A június 5-én reggel beállt hadiállapotot teljes mértékben külpolitikai kérdésként kezelték, helyi háborúnak minősítették. Ez azt jelentette, hogy semmilyen módon sem kívántak beleavatkozni az eseményekbe, bár hangoztatták, hogy az arab államokkal szolidárisak. Mindez teljesen egybevágott a Szovjetunió és az általa meghatározott, a többi szocialista ország által is támogatott külpolitikai érdekekkel. A célt Budapesten, és bizonyára Moszkvában is úgy fogalmazták meg, hogy egységes nyilatkozatokkal elítélik Izrael agresszióját, egyben kifejtik az arab országokkal szembeni jó szándékukat. Diplomáciai megoldásban, politikai rendezésben bíztak a szocialista államok. Számukra az lett volna a kedvező, ha a hadviselő felek visszatértek volna kiinduló állásaik mögé. Izrael az általa elkövetett agresszió miatt erkölcsi veszteséget szenvedett volna, ami ugyancsak negatívan hatott volna a zsidó államot támogató nyugati hatalmakra, míg a Szovjetunió és a szocialista országok tekintélyét emelte volna az arab államok közt, sőt a teljes harmadik világban. Ugyanakkor Izrael létének elutasítását már nem fogadhatták el, mert ez forma szerint ellenkezett volna a „fennkölt” szocialista elvekkel. Valójában Magyarországnak figyelemmel kellett lennie a zsidó állammal kialakult biztató, elsősorban gazdasági kapcsolataira és mindenekelőtt a Kádár-rezsim által tabuként kezelt, de igenis létező hazai zsidó lakosságra.

Kivárás

A június 5-ei események tükrében, a rendelkezésre álló információk birtokában nem tehetett mást a magyar pártvezetés, mint hogy várta a Közel-Keletről, és Moszkvából érkező híreket, és kivárt. Nem befolyásolta az MSZMP vezetésének álláspontját Levi Eshkol izraeli miniszterelnök június 5-én keltezett, Fock Jenőhöz, a minisztertanács elnökéhez intézett levele sem,³² amelyet a budapesti izraeli ügyvivő, David Giladi hitelesített. A levél, amely csak 7-én jutott el a Külügyminisztériumon keresztül a magyar állami és a pártvezetőkhez, az Izrael által megindított megelőző háború jogosságát hangsúlyozza, és azzal érvel, hogy valójában Nasser és arab szövetségesei követtek el agressziót, amikor hadseregeiket összehúzták Izrael határai mentén és nyíltan a zsidó állam létét fenyegették. Eshkol azt kérte a magyar kormánytól, hogy az határozottan foglaljon állást az Izraellel szemben elkövetett agresszióval szemben.

Magyar részről a diplomáciai szabályokat pontosan követve, emlékeztetőt adtak át az izraeli ügyvivőnek, amelyben utaltak a Magyar Népköztársaság kormányának, a szovjet kormánynyilatkozattal teljesen egybehangzó, éppen június 7-én közzétett nyilatkozatára, és kétségbe vonták az állítást, hogy Izrael szenvedte volna el az agressziót.³³ Rendszeresen, naponta több alkalommal is befutottak

32 Minden bizonnyal hasonló, vagy éppen ugyanilyen tartalmú és szövegű levelet kaptak a többi szocialista országok, és talán a nyugati államok vezetői is.

33 MOL XIX-J-1-j-1967-Izrael-213-1-00 785/12/1967. (100. d.) Eshkol izraeli miniszterelnök levele Fock Jenőhöz. (1967. jún. 8.)

a Külügyminisztériumba a pontos helyzetet ismertető táviratok.³⁴ A Külügyminisztérium június 7-én már több információval rendelkezett a közel-keleti hadi helyzetet illetően. Egy összefoglalóban úgy értékelték a kialakult helyzetet, Izrael katonai sikereit, hogy az a „tudatos előkészítésnek” és az USA, valamint Nagy-Britannia által biztosított „hatékony utánpótlásnak” a következménye. Ugyanakkor pozitívan emelték ki az elemzésben, hogy az arab államok szorosabbra vonták együttműködésüket: Egyiptom lezárta a Szezei-csatornát; Irak, Szíria, Algéria, Libanon és Kuvait leállította az Amerikai Egyesült Államokba és Angliába irányuló olajszállításait; Egyiptom, Algéria, Jemen, Irak, Jordánia, Szudán, Libanon és Szíria megszakította diplomáciai kapcsolatait az USA-val, Szíria pedig Angliával is. Az ENSZ Biztonsági Tanács ugyancsak június 7-én, hosszas vita után adta ki a tűzszüneti felhívását. Ezt Izrael figyelmen kívül hagyta és tovább nyomult előre – az összefoglaló szerint – nyilván azzal a szándékkal, hogy minél kedvezőbb katonai pozíciót érjen el. Ugyanakkor egyes arab országok is elutasították a fegyverszünetet.³⁵

Ugyancsak 7-én felkereste a magyar Külügyminisztériumot Tyitov szovjet nagykövet,³⁶ aki ismertette kormánya álláspontját a közel-keleti helyzettel kapcsolatban, és beszámolt az izraeli nagykövet látogatásáról Andrej Gromiko szovjet külügyminiszternél.³⁷ A hatnapos háború idején bizonyára minden ország diplomáciai testülete intenzíven dolgozott. A követek, ügyvivők egymásnak adták a kilincset a kormányoknál, a külügyminisztériumokban. Június 8-án Abdel Fattah Fouad egyiptomi nagykövet Kállai Gyulánál, az országgyűlés elnökénél járt,³⁸ 9-én pedig az MSZMP Központi Bizottságának titkárát, az elsősorban nemzetközi kérdésekkel foglalkozó Komócsin Zoltánt kereste fel, aki ekkor az országgyűlés külügyi bizottságának is elnöke volt. A megbeszélésről készített feljegyzés tanúsága szerint az arab diplomata hangulata az elkeseredés és a bizakodás között ingadozott. Egyrészt csalódottan említette, hogy amíg Izraelt az USA és Anglia ellátja a legmodernebb fegyverekkel, addig „az arab népek a Szovjetuniótól és a szocialista országoktól csupán szavakat hallanak”. Felvetette, hogy a „békeszerető országoknak [tudniillik a szocialista országoknak – Sz. Cs.] meg kellene vizsgálniuk, milyen eszközökkel vethetnének erővel véget az agresszióknak”. A mondatban rejlő paradoxon – békeszeretetet és erővel megszüntetett agresszió – némi reményt is tartalmaz, de Fouad nagykövet következő szavai már egyértelmű bizakodásról árulkodnak: „az arabok két menetet elvesztettek, de egyik sem volt knock out”.

34 MOL XIX-J-1-k-1967-Izrael-66-43/1967. (20. d.) Hadi helyzet.

35 MOL XIX-J-1-j-1967-Izrael-213-1-00 785/13/1967. (100. d.) Rövid összefoglaló a közel-keleti helyzetről. (1967. jún. 7.)

36 Fjodor Jegorovics Tyitov 1966 és 1971 között volt budapesti szovjet nagykövet.

37 MOL XIX-J-1-j-1967-Izrael-213-1-00 785/14/1967. (100. d.) Tyitov szovjet nagykövet látogatása. (1967. jún. 8.)

38 MOL XIX-J-1-j-1967-Izrael-213-1-00 785/17/1967. (100. d.) Fouad EAK-nagykövet látogatása Kállai elvtársnál. (1967. jún. 12.)

A diplomata azonban nem kapott igazán kézzelfogható támogatást Komócsin Zoltántól, aki hangsúlyozta a magyar nép szolidaritását az arab országokkal, továbbá utalt a Szovjetunióknak a kérdésben betöltött jelentős szerepére. A Közpon-ti Bizottság titkára visszautasította Fouad több megjegyzését, közölve a követtel, hogy az arab légierő túlnyomó része szovjet gyártmányú gépekből áll. Valósággal „megfeddte” az egyiptomi diplomatát a hadi eseményeket megelőző meggondolatlan arab nyilatkozatokért, amelyek Izrael elsöprését és Palesztina felszabadítását hangoztatták. Ennek következtében az európai államok közvéleménye egyre inkább Izrael felé fordult, eltávolodott „az arab népek igazságos ügyétől”.³⁹

Június 8-án a moszkvai magyar nagykövet értesítette a magyar Külügyminiszteriumot V. V. Kuznyecov szovjet külügyminiszter-helyettesnek a szocialista országok nagykövetei előtt tartott tájékoztatójáról.⁴⁰ A szovjet diplomata összefoglalta a közel-keleti eseményeket, megerősítette a szovjet álláspontot, miszerint Izrael követett el agressziót, amit csakis úgy tehetett meg, hogy élvezte a nyugati államok hathatós támogatását. A Szovjetunió mindvégig biztosította az arab országokat támogatásáról, ugyanakkor a békés megoldást tartotta fontosnak. Ezért a Szovjetunió kezdeményezte a Biztonsági Tanács összehívását, a tűzszünet kiírását. Mindemellett kapcsolatot keresett az Amerikai Egyesült Államokkal, Nagy-Britanniával és Franciaországgal, hogy „olyan nyomást gyakoroljon a nyugati hatalmakra, elsősorban természetesen az USA-ra, hogy azok vessék latba befolyásukat Izraelre az arab államok elleni agresszió megszüntetése érdekében”. Ebbe a „nyomásgyakorlásba” természetesen beletartozott a közvetlen telefonbeszélgetés Washington és Moszkva közt a „forródróton”, de akár a nukleáris arzenállal felszerelt hadihajók és tengeralattjárók manővereztetése is az Izrael-közeli nemzetközi vizeken. Természetesen mindkét állam, az USA és a Szovjetunió is jelentős haderővel volt jelen a térségben. A szovjet hajórajt már a nyár elején jelentősen megerősítették, létszáma elérte a száz egységet.⁴¹ Mindezen tények alátámaszthatják Gideon Remez és Isabella Ginor izraeli szerzőpáros korábban ismertetett teóriáját,⁴² bár az igazsághoz tartozik, hogy a Közel-Keleten nemcsak a szovjetek álltak egy esetleges beavatkozásra készenlétben, hanem az amerikaiak is.

Kuznyecov elmondta még a magyar nagykövetnek, hogy egyértelműen a szovjet nyomás eredménye, hogy az ENSZ Biztonsági Tanács hosszas vita után végül június 7-én felszólította a harcoló feleket a haladéktalan tűzszünetre. A szovjet törekvések ezen túlmenően arra irányultak, hogy a szemben álló felek vonják vissza csapataikat a június 5-ét megelőző vonalaik mögé.⁴³ Azonban már

39 MOL XIX-J-1-j-1967-Izrael-213-1-00 785/16/1967. (100. d.) Fouad EAK-nagykövet látogatása Komócsin elvtársnál. (1967. jún. 12.)

40 MOL XIX-J-1-j-1967-Izrael-213-1-00 785/19/1967. (100. d.) Kuznyecov külügyminiszter-helyettes tájékoztatója a közel-keleti helyzetről. (1967. jún. 12.)

41 Kiss G.: i. m.

42 Ld. a 18. lábjegyzetet!

43 MOL XIX-J-1-j-1967-Izrael-213-1-00 785/19/1967. (100. d.) Kuznyecov külügyminiszter-helyettes tájékoztatója a közel-keleti helyzetről. (1967. jún. 12.)

7-én kiderült, hogy Izrael nem hajtotta végre a tűzszünetet, sőt tovább nyomult előre. A Szovjetunió erre kilátásba helyezte akár a nyílt katonai beavatkozást is: „Amennyiben az izraeli kormány nem szünteti be agresszióját és nem vonja vissza csapatait, a szocialista államok [...] minden szükséges intézkedést megtesznek, hogy segítsenek az arab országok népeinek döntő csapást mérni az agresszorra, megvédeni törvényes jogaikat, felszámolni a közel-keleti háborús tűzfészket és visszaállítani a békét ebben a térségben.” A nyilatkozat a *Pravda* június 8-i számában jelent meg.⁴⁴ A szovjetek megpróbálkoztak a nyílt fenyegetéssel, de komoly kétségek merülhetnek fel, hogy valóban be is avatkoztak volna Izraellel és támogatóival szemben, kockáztatva ezzel egy világméretű konfliktus kirobbanását. Június 10-ig az izraeli csapatok tovább nyomultak előre az arab területeken, miközben az arab seregek erejükhöz mérten próbáltak ellenállni, esetenként visszavágni. A magyar Külügyminisztériumba befutó táviratok részleteken rögzítették az aktuális hadi helyzetet.⁴⁵

Június 10-én, este 6 órakor az izraeli csapatok 30 kilométerrel a szíriai főváros előtt váratlanul megálltak. A magyar Külügyminisztérium úgy értékelte a fegyvernagyvást, hogy azt egyértelműen a *Varsói Szerződés* országainak moszkvai nyilatkozata, a kilátásba helyezett első szankciók váltották ki, miután Csehszlovákia és a Szovjetunió megszakították a diplomáciai kapcsolataikat Izraellel.⁴⁶ Ugyanezen a napon Koszigin üzenetet küldött Johnson elnöknek, hogy a Szovjetunió kész „néhány órán belül megtenni a szükséges, akár katonai intézkedéseket is, ha az izraeliek folytatják agressziójukat”. Harckészültségbe helyezték a szovjet haderőket, bár inkább fenyegetésnek szánták az akciót, nem akartak valójában beavatkozni. A szovjet „blöff” nem vált be, az USA „emelte a tétet”: elrendelte földközi-tengeri erőinél a teljes harckészültséget.⁴⁷ Az izraeli csapatok azonban nem folytatták az előrenyomulást Damaszkusz felé: a milliós város megszállása valószínűleg már túlságosan nagy feladat lett volna számukra. Eredeti kitérőt katonai és védelmi céljaikat pedig nemhogy elérték már, de alaposan túl is teljesítették azokat. A tűzszüneti felhívást 18.30-kor a szemben álló felek elfogadták. A harmadik arab–izraeli háború véget ért.

Megszakított diplomáciai kapcsolatok

Az európai szocialista országok sem akartak lemaradni Csehszlovákia és a Szovjetunió mögött, hogy a háborús vereséget szenvedett arab államokat legalább diplomáciai támogatásukról biztosítsák. A bolgár nagykövet már június 10-én, szombat délután érdeklődött a magyar Külügyminisztériumban, hogy miként

44 Prekratity agressziju Izrailja! Pravda 1967. jún. 8. 1., 3.

45 MOL XIX–J–1–k–1967–Izrael–66–43/1967. (20. d.) Hadi helyzet.

46 MOL XIX–J–1–j–1967–Izrael–213–1–00 785/27/1967. (100. d.) A közel-keleti válság főbb összefüggései. (1967. jún. 15.)

47 Kiss G.: i. m.

tudnának közösen fellépni. A magyar diplomácia azt a választ adta, hogy a kormány csak hétfőn dönt a kérdésről, legyenek türelemmel. A bolgár nagykövet eltávozott, de hamarosan vissza is tért a hírrel, hogy talán hamarosan bekövetkezik a tűzszünet, gyorsan kellene reagálni. A magyar külügy azonban hajthatatlan maradt, s június 12-re egy közös bolgár, lengyel, magyar konzultációt helyezett kilátásba. A kijelölt napon közölték a lengyel, bolgár, szovjet, román és jugoszláv nagykövetségekkel, hogy a magyar kormány elhatározta a diplomáciai kapcsolatok megszüntetését Izraellel. Egyben kérték a Szovjetunió segítségét a magyar diplomaták hazajuttatásában.⁴⁸

Románia azonban megbontotta a szocialista tábor egységét. Június 10-én a román kormány vezetői nem írták alá a *Varsói Szerződés* tagállamainak moszkvai nyilatkozatát, amelyben elítélték az izraeli agressziót. Ehelyett önálló nyilatkozatot adtak ki, amiben azonban Izraelt egyáltalán nem minősítették agresszornak, az „ellenségeskedések” kezelésére tárgyalásokat javasoltak, nem helyeztek kilátásba semmiféle lépést, ha Izrael tovább folytatta volna hadműveleteit. A magyar külügy szerint a román lépés beleillett az ország vezetői által kialakított, valamiféle „önállóságot” és „semlegességet” hangsúlyozó külpolitikába. Ugyancsak fontos érdeke fűződött a románoknak az Izraellel ápolt jó kapcsolatokhoz, ugyanis a két ország közötti árucseré értéke az 1966. évi 4,9 millió dollárról 1967-re 35 millió dollárt irányzott elő.⁴⁹

Magyarországon június 10-én behívták a Külügyminisztériumba David Giladit, az izraeli nagykövetség élén álló ügyvivőt. Beck István osztályvezető „szóbeli jegyzéket adott át az izraeli kormány részére, melynek az volt a lényege, hogy ha az izraeli kormány nem szünteti meg a Szíria elleni hadjáratot, akkor az a veszély áll fenn, hogy Magyarország megszünteti a diplomáciai kapcsolatait Izraellel”. Június 12-én ismét behívták a külügybe az izraeli ügyvivőt, és közölték vele, hogy a magyar kormány elhatározta, hogy megszünteti a diplomáciai kapcsolatait Izraellel.⁵⁰ A *Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány* határozatában ítélte el Izrael agresszióját és megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a zsidó állammal. A továbbiakban a magyar állampolgárok érdekeit Izraelben a Svéd Királyság látta el, Izrael érdekeit pedig Svájc képviselte a Magyar Népköztársaságban.⁵¹

Diplomáciai kapcsolatait a két ország megszakította ugyan, de nem ment minden zökkenő nélkül a magyar diplomaták hazatelepítése és a követségi épület felügyeletének biztosítása. Csécssei Kálmán külügyi tanácsos, a tel-avivi misszió korábbi vezetője június 30-án foglalta össze a harmadik arab–izraeli há-

48 MOL XIX–J–1–j–1967–Izrael–213–1–00 785/22/1967. (100. d.) Tárgyalások diplomatákkal a közel-keleti válsággal kapcsolatban. (1967. jún. 13.)

49 MOL XIX–J–1–j–1967–Izrael–213–1–00 785/25/1967. (100. d.) Román nyilatkozat a közel-keleti helyzettel kapcsolatban. (1967. jún. 15.)

50 Hullámzó barátság i. m. Ld. a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány nevében készült szóbeli jegyzéket és a kormány határozatát a diplomáciai kapcsolatok megszüntetéséről: MOL–A–83–b–3185/1967. (453. d.) Minisztertanács. Előterjesztések és határozatok.

51 MOL–A–83–b–3207/1967. (453. d.) Minisztertanács. Előterjesztések és határozatok.

ború legfontosabb eseményeit. A diplomáciai kapcsolatok megszakítását követően, június 15-én jelezték a svéd követségről, hogy ők veszik át a magyar érdekek izraeli képviselőjét. Csécsei Kálmán és munkatársai megkezdték az előkészületeket a követség elhagyására. Június 16-án az izraeli Külügyminisztérium az iránt érdeklődött, hogy a magyar diplomaták mikor akarják elhagyni az országot, és bekérték az útleveleket a kilépés dátumának rögzítése miatt. Az iratokkal június 18-án utazott Csécsei Jeruzsálembe, 20-án pedig leltár szerint átadta a magyar követség épületét a svéd kirendeltség megbízottjának. Másnap derült ki, hogy az izraeli hatóságok két magyar diplomatát és egyikük családját visszatartották, nem engedélyezték elutazásukat. A követség többi munkatársa június 21-én minden bonyodalom nélkül hazatért Magyarországra.⁵² A magyar Külügyminisztériumban még aznap megfogalmaztak egy „szóbeli jegyzéket”, amelyben élesen tiltakoztak a magyar polgárok elleni izraeli eljárás miatt.⁵³

Néhány hét múlva a tel-avivi svéd követség értesítette a Külügyminisztériumot, hogy betörés történt a magyar kirendeltség üresen álló épületébe. Az ajtókat, a fiókokat, ládákat és a szekrényeket felfeszítették, még egy lemezszekrényt is feltörték. Mindent a legnagyobb rendetlenségben találtak a nyomozók, akik próbáltak ujjlenyomatot rögzíteni is a bárban egy üvegről és az egyik szobában a földön talált filmtekercsről. Ugyanakkor a „rádiószobát” érintetlenül találták. A helyszíni szemle és a leltár ellenőrzése igazolta, hogy komoly érték nem tűnt el. Egyedül a vászonterítők nem kerültek elő. A porcelános vitrinhez azonban hozzá sem nyúltak a betörők.⁵⁴ Nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy mi is történt valójában. Azt nehezen lehet elhinni, hogy Izraelben hirtelen hiánycikké vált a vászonnemű és a lakosság csak fosztogatásból tudta pótolni szükségleteit. Ugyancsak hihetetlennek tűnik a feltételezés, hogy a világ egyik legjobb titkoszolgálata, a Moszad tört be az épületbe, és ott valamilyen értékes dokumentumot keresett. Ha volt is korábban ilyen jellegű irat a követségen, azt a távozó diplomaták nyilván magukkal vitték vagy megsemmisítették. A legelképzhetőbbnek az tűnik, hogy valaki vagy valakik bosszút akartak állni valamilyen vélt vagy valós sérelemért. Ennek akár lehetett politikai indítéka is, például a diplomáciai kapcsolatok megszakítása, de akár egy rendezetlenül hagyott tartozás is. Az ügy azzal zárult, hogy a magyar külügy kérte a svéd társszervet, fokozott figyelemmel járjon el a magyar érdekek képviselőjében, s tiltakozzanak az izraeli kormánytól.

52 MOL XIX–J–1–j–1967–Izrael–213–1–00 785/56/1967. (100. d.) Az izraeli agresszió előzményei és lefolyása. (1967. jún. 30.)

53 MOL XIX–J–1–k–1967–Izrael–66–15–4491-1/1967. (20. d.) Diplomáták hazaérkezése Izraelből. (1967. jún. 21.) Az egyik visszatartott diplomata, Zagyai János biztosan visszatért Magyarországra, mert a később keletkezett külügyi iratokon előadóként gyakran szerepel a neve. Pl. MOL XIX–J–1–j–1967–Izrael–66–14–003 691-1/1967. (48. d.) Magyar–izraeli kapcsolatok. (1967. nov. 2.)

54 MOL XIX–J–1–k–1967–Izrael–66–15–5082-1-2/1967. (20. d.) Betörés tel-avivi követségünk épületébe. (1967. júl. 28–29.)

A magyar–izraeli kapcsolatok megrekedtek, de ez nem jelenti azt, hogy a magyar Külügyminisztérium és a magyar kommunista pártvezetés teljesen elfordult volna a Közel-Kelettől. Továbbra is élénk figyelemmel kísérték az eseményeket, a térség politikai helyzetét. A külügy, mintha mi sem történt volna, ugyanúgy gyűjtötte az értékeléseket, elemzéseket Izraelről és az arab államokról.⁵⁵ A magyar kommunista pártvezetés csak a hatnapos háború lezárását követően foglalkozott ismét a fejleményekkel. Komócsin Zoltán a Politikai Bizottság június 20-ai ülésén legtöbbit az ENSZ rendkívüli közgyűlésének összehívását célzó szovjet javaslattal foglalkozott, de megemlítette, hogy a Szovjetunióból – Nasszer elnök kérésére – hamarosan magas párt- és állami delegációt küldenek Egyiptomba. Megerősítették azt a hírt is, hogy a háborút követően azonnal jelentős katonai tanácsadói testület utazott az arab államba.⁵⁶ Ezek az intézkedések nyilván a Szovjetunió és a szocialista államok szolidaritását, támogatását fejezték ki.

Június 23-án a Központi Bizottság ülésén ugyancsak Komócsin Zoltán tájékoztatta a testület tagjait a közel-keleti eseményekről. Némi ideológiai felhanggal összefoglalta a válság okait, a háború lefolyását és kimenetelét, valamint értékelte a kialakult helyzetet: „Az arab–izraeli viszály lényegét tekintve az imperializmus és a vele szemben álló haladó erők világméretű küzdelmének szerves részét képezi. Nyilvánvaló tehát, hogy a június 5-én elkezdett katonai agressziót sem szűkíthetjük le az arab–izraeli ellentétekre. [...] Az arab országok területe 12 millió km², 100 millió lakossal. Az imperialisták számára sem közömbös, hogy a nemzetközi osztályharcban az arab világ kinek az oldalán áll. [...] Nagy szerepet játszik az imperialisták szempontjából az arab országok olajgazdagsága. A nem szocialista országokban feltárt olajkészletek háromnegyed része a Közel-Keleten van, innen származik a nem szocialista világ olajtermelésének 1/3-a, amelyet majdnem teljes egészében a nyugati kapitalista országok használnak fel. Arab olajjal működik az Egyesült Államok 6. flottája. [...] A természeti kincsek mellett a Közel-Kelet rendkívül fontos stratégiai jelentőséggel bír. E terület birtoklása, illetve ellenőrzése még békés viszonyok között is óriási jelentőségű, hadászati szempontból pedig nélkülözhetetlen az imperialista hatalmak számára. [...] A Közel-Kelet térségében a víz a mezőgazdaság, az ipar, az ivóvízellátás szempontjából életbevágó, de nagy fontossággal bír halászati, közlekedési és stratégiai szempontból is. A Jordán folyó víztartalékainak Izrael által történő egyoldalú kihasználási terve a feszültség egyik állandó forrásává vált.”⁵⁷

55 A Külügyminisztériumban a hadi események lezárulását követően is lerakták a krízis kezdetén nyitott iktatószámra a jelentős európai, ázsiai fővárosokból és az USA-ból érkező követi jelentéseket. Pl. az izraeli agresszió visszhangja a különböző országokban, egyes kormányok állásfoglalása a közel-keleti válsággal kapcsolatban stb. MOL XIX-J-1-j-1967-Izrael-213-1-2-00 785/57-125/1967. (100. d.)

56 MOL 288. f. 5/428. ő. e. Az MSZMP PB ülése (1967. jún. 20.). 11–12.

57 MOL 288. f. 4/88. ő. e. Az MSZMP KB ülése (1967. jún. 23.). 6–20.

Megtartott pártkapcsolatok

Beszámolójában Komócsin Zoltán érintette a magyar–izraeli kapcsolatoknak két olyan területét is, amelyek első olvasatban nem tűntek jelentősnek, de mindenképpen érdekes elemei a kétoldalú relációnak.

A külügyi elemzések közt is kiemelt helyet foglaltak el az izraeli kommunista mozgalmat⁵⁸ bemutató értékelések. A hatvanas évek közepén ugyanis az *Izraeli Kommunista Párt* két részre szakadt, és mindkét csoport kereste a kapcsolatot a szocialista országokkal. Az egységes kommunista párton belül 1964-ben – a *Palesztin Felszabadítási Szervezet* megjelenésével – erősödött fel az eltérő nézetek hangoztatása. A Shmuel Mikunis és Moshe Sneh (a magyar forrásokban Mikunisz és Sznéh) vezette csoport szerint a párt nem vette figyelembe a zsidó nép nemzeti érzéseit, öntudatát, egyáltalán nem képviselte a zsidó nép érdekeit. Emiatt a zsidó országban a párt teljesen elszigetelődött. Ezzel szemben a Meir Vilner és Tawfik Toubi vezette csoport elítélte a nacionalista nézeteket, és továbbra is kitartott az internacionalizmus, a marxizmus-leninizmus mellett. Három fontosabb kérdés okozta a nézeteltéréseket:

1. Az arab–izraeli konfliktust a Vilner–Toubi-csoport Izrael imperialista-barát politikájával, az arabok jogainak eltiprásával magyarázta. A Mikunisz–Sznéh-csoport ugyanakkor a konfliktus okát az arab országok reakciós, sovinszta politikájában látta.

2. Az arab nemzeti felszabadító mozgalmat a Vilner–Toubi-csoport pozitívan értékelte, mert antiimperialistának tartotta. Szerintük ez sokkal fontosabb, mint a zsidó és az arab nép közötti ellentét. Az arab terrorizmust, így az *Al-Fatah* tevékenységét is elítélték, mert úgy vélték, hogy az lényegében az imperializmust, az izraeli reakciót élteti. A Mikunisz–Sznéh-csoport viszont az arab nemzeti felszabadító mozgalmat ellenezte, mert az Izrael állam ellen irányult.

3. A Vilner és Toubi vezette irányzat szerint az Eskhol-kormány⁵⁹ politikája semmiben sem jelentett változást Ben Gurion⁶⁰ kormányához képest. Mindkettőt „kalandornak, területi hódításra törekvőnek” tartotta. A Mikunisz és Sznéh vezetése alatt álló csoport ugyanakkor üdvözölte, és a haladó erők győzelmének tartotta Eskhol kormányra kerülését.

58 A Kommunista Internacionálé egyik legrégebbi tagjaként, 1919-ben alakult meg helyi marxista csoportokból Palesztina Kommunista Pártja. A párt arab és zsidó tagsága egységesen harcolt az angol gyarmati uralom ellen, a szabad és demokratikus Palesztina megteremtéséért. Izrael állam megalakulása után, 1948-ban vette fel a párt az Izraeli Kommunista Párt nevet.

59 Levi Eskhol (1895–1969) Ukrajnában született cionista. 1914-ben vándorolt ki Palesztinába. 1951 után különböző minisztériumokat vezetett, 1963 és 1969 között Izrael miniszterelnöke.

60 David Ben Gurion (1886–1973) lengyel cionista, 1906-ban érkezett Palesztinába. 1930-ban jelentős szerepet játszott az Izraeli Munkáspárt (Mapai) létrehozásában, amelynek 1935 és 1965 között elnöke volt. 1948-tól 1953-ig Izrael állam első miniszterelnöke és hadügyminisztere (1955 és 1963 között ismét). 1970-ig tagja volt a *knesszet*nek, az izraeli parlamentnek.

A két csoport közt a szakadás 1965 augusztusában következett be, amikor is egymástól függetlenül tartottak kongresszust. Az 1965-ös választásokon a Vilner–Toubi-csoport kétszer annyi szavazatot ért el, mint riválisa, és három helyet szereztek a knesszetben. Ezt követően versengés alakult ki a két kommunista párt közt a szocialista országok támogatásának megszerzéséért. Bár történtek kísérletek a két párt újraegyesítésére, ezek eredménytelenek maradtak.⁶¹

Komócsin Zoltán a június 23-ai KB-ülésem beszámolt azokról az értesülésekről, miszerint az internacionalista Vilner–Toubi-féle kommunista párti képviselők a Knesszetben élesen bírálták az izraeli agressziót június 5-e után, a nacionalista Mikunisz–Sznéh-csoport tagjai ellenben kiálltak Izrael politikája mellett. A hatóságok megkezdték a Vilner–Toubi-csoportoz tartozó kommunisták letartóztatását.⁶² A Magyar Szocialista Munkáspárt vezető szervei ezt követően több alkalommal is foglalkoztak az *Izraeli Kommunista Párt* helyzetével, támogatásával. A Titkárság úgy határozott július 24-én tartott ülésén, hogy 5000 dollár készpénzsegélyben részesíti a Vilner és Toubi vezette *Izraeli Kommunista Pártot*, és még 1967-ben két személyt fogad üdülésre, az 1968–1969-es tanévre pedig két ösztöndíjast látnak vendégül. Érdekes határozat született arról is, hogy a magyar külkereskedelmi szervek a Mikunisz–Sznéh-csoportoz kötődő „Ishung” vállalattal nem szerződhetnek a jövőben, sőt meg kellett vizsgálniuk a már megkötött szerződések felbontásának lehetőségeit. Ugyanakkor a Vilner–Toubi-csoportoz tartozó „Eximis” vállalattal kötendő szerződéseket elő akarták mozdítani.⁶³ 1968 májusában még mindig azt panaszolta a Vilner–Toubi-csoport, hogy a Mikunisz–Sznéh-csoport pártvállalata 20 000 m³ fával kapcsolatos és 45 000 dollár értékű egyéb üzletet kötött magyar külkereskedelmi cégekkel.⁶⁴

1967. augusztus 1-jén az MSZMP KB Külügyi Osztályának előterjesztésével foglalkozott a Politikai Bizottság. Megállapították, hogy eddig mindkét párttal azonos jellegű kapcsolatot ápol az MSZMP, mert azt remélték, hogy elősegíthetik a kettészakadt párt egységének helyreállítását. „A Mikunisz [és] Sznéh vezette pártnak kizárólag zsidó tagjai vannak. Kapcsolatot tart fenn a cionista mozgalommal, e mozgalmat nem ítéli reakciónak. A szakadás óta eltelt időben kitűnt, hogy e párt egyre inkább nacionalista és több vonatkozásban szovjetellenes platformra helyezkedett. A június 5-i izraeli agressziót, mint »honvédő háborút« értékelték, üdvözölték Izrael katonai győzelmét. A párt nem követeli az izraeli csapatok visszavonását a megszállt területekről, illetve a csapatok visszavonását feltételekhez köti. A párt megszavazta a rendkívüli háborús adót a parlamentben és nyilvánosan publikált anyagaiban elítélte a Szovjetunió és az »egyes szocialista országok« »Izrael-ellenes« álláspontját, súlyos hibának minősítette [a] diplomáciai

61 MOL XIX–J–1–j–1967–Izrael–66–250–001 766/1967. (48. d.) Az Izraeli Kommunista Párt helyzete. (1967. febr. 14.); MOL XIX–J–1–k–1967–Izrael–66–250/1967. (20. d.) Az izraeli kommunista mozgalomról.

62 MOL 288. f. 4/88. ő. e. Az MSZMP KB ülése (1967. jún. 23.). 18.

63 MOL 288. f. 7/285. ő. e. Az MSZMP KB Titkárság ülése (1967. júl. 24.). 5., 31–32.

64 MOL 288. f. 7/302. ő. e. Az MSZMP KB Titkárság ülése (1968. máj. 20.). 7., 82.

kapcsolatok megszakítását. Mikunisznak a háborút támogató beszédeit az izraeli parlamentben ünneplésben részesítették. E pártnak az izraeli–arab konfliktussal kapcsolatos anyagait az izraeli követségek is terjesztették.

A Vilner [és] Toubi vezette párt vezetősége és tagsága zsidókból és arabokból tevődik össze. A cionizmust tagadják. E párt megmaradt az internacionalizmus álláspontján. [Az] Egyedüli politikai szervezet, amely szembeszállt az izraeli agresszióval, az agresszió céljait és hátterét osztályálláspontról, helyesen értéke-
li. A konfliktus óta a párt az izraeli kormány és militarista reakció támadásainak kereszttüzébe került. A párt tagjai közül sokat letartóztattak és kegyetlenül megkínóztak.”⁶⁵ A Külügyi Osztály azt javasolta a Politikai Bizottságnak, hogy a két izraeli kommunista párt közül a Vilner és Toubi vezette párttal tartsák a jövőben a kapcsolatokat, de ne szakítsák meg nyíltan a másik párttal sem a kapcsolatot, csak térjenek ki annak kezdeményezései elől. Javasolták továbbá, hogy jelenjenek meg a napi- és a pártsajtóban olyan cikkek, amelyek biztosítják a szolidaritást a Vilner–Toubi-csoporttal. A PB a javaslatot határozatban erősítette meg.⁶⁶ 1968-tól rendszeressé vált a párt gazdasági támogatása átlagosan évi 10 000 dollárral (1/3 részben készpénzzel, 2/3 részben árucikkkel).⁶⁷

A magyarországi zsidóság és a hatnapos háború

Az 1967. június 23-án tartott, már említett központi bizottsági ülésen Komócsin Zoltán szóba hozta még a magyarországi izraeliták bizonyos fokú érintettségét a közel-keleti konfliktusban. „Figyelmet kell azonban arra is fordítanunk, hogy a nemzetközi közvéleményben és a mi közvéleményünk egyes rétegeiben, sőt szórványosan még pártunkban is, helytelen véleményekkel és magatartással is találkozunk. [...] Szólnunk kell arról is, hogy amíg a párt – [mint] minden kérdést – a közel-keleti eseményeket is elvi alapon, az osztályharc álláspontján közelíti meg, szórványosan előfordul, hogy faji, vagy vallási alapon foglalkoznak a közel-keleti eseményekkel. Így kerültek felszínre pártunk politikájával szemben egyes esetekben antiszemita, más esetekben filoszemita nézetek. Az is előfordult, hogy ellenséges elemek, nacionalisták, antiszemiták, most zsidóbarátokká váltak és Izrael győzelmétől remélték a mi rendszerünk és a Szovjetunió vereségét. A fajelmélet – akár antiszemita, akár filoszemita kiindulásból jelentkezzék is – elvileg összeférhetetlen a marxizmussal. Mint ideológiailag káros nézettel mindig – így most és a jövőben is szemben állunk vele és harcolunk ellene.

Az egyes dolgozó rétegek körében szórványosan jelentkező helytelen nézeteknél még fontosabbnak tartja a Politikai Bizottság a párton belül előfordult

65 MOL 288. f. 5/431. ő. e. Az MSZMP PB ülése (1967. aug. 1.). 44–45.

66 Uo. 6.

67 MOL 288. f. 5/442. ő. e. Az MSZMP PB ülése (1967. dec. 28.). 5., 80. és MOL 288. f. 7/316. ő. e. Az MSZMP KB Titkárság ülése (1968. dec. 16.). 8., 86–87.; továbbá: MOL 288. f. 7/326. ő. e. Az MSZMP KB Titkárság ülése (1969. ápr. 14.). 3., 13.

eseteket. A pártszervezetek vezetőségei fontos tanulságokat vonhatnak le abból, hogy egyes emberek nem kommunista módon reagáltak az eseményekre, kibújt belőlük egyik esetben az antiszemita, másokban a filozemita. A közel-keleti válság legsúlyosabb napjaiban arra is volt példa, hogy párttagokról bebizonyosodott, nem kommunisták, hanem zsidó vallású vagy fajú kispolgárok, akik szembe helyezkedtek elvi-politikai állásfoglalásunkkal, harcunkkal, az izraeli katonai agresszió győzelméért drukkolva. Nincs szükség semmiféle kapkodásra vagy csapkodásra, de nem hagyhatjuk szó nélkül ezeket a jelenségeket. Szilárd, következetes, kommunista elvi magatartást kell követelnünk pártunk minden tagjától. A párt ideológiájával és politikájával szemben álló eseteket egyenként, gondosan meg kell vizsgálni és elbírálni, annak szem előtt tartásával, hogy jobb, ha az ilyen emberek nem maradnak pártunk tagjai. [...] A párt erősödik az által, ha megtisztul az elvileg-politikailag ingatag emberektől. Ez a régi kommunista igazság ma is érvényes teljes mértékben.”⁶⁸

A „keményvonalas” Komócsin Zoltánra mindenképpen jellemző szavak, de semmiképpen sem minősíthetők vádaskodásnak, nem egy izraeliták elleni adminisztratív akció nyitányát jelzik. Ugyanakkor komoly valóságtartalommal rendelkeznek Komócsin mondatai. Teljesen nyilvánvaló, hogy az arab–izraeli háború idején a magyar vallásos zsidóság többségében szimpátia, aggodalom alakult ki Izrael irányába. Az érzelmi „fellángolást” a családi, vallási tradicionális és sorsközösségi kapcsolatok erősen befolyásolták. Az 1951-ben felállított, a magyarországi egyházakkal, felekezetekkel és szektákkal foglalkozó *Állami Egyházügyi Hivatal* (ÁEH) 1967. augusztus 23-án készített egy feljegyzést a „Magyar Izraelita Hitfelekezeten belül észlelhető hangulatról a közel-keleti helyzettel kapcsolatban”. A hitfelekezet vezetőinek és papjainak véleményét is feldolgozó ÁEH-értékelés szerint a magyar vallásos zsidóság nem fogadta el Izrael állam agresszorral nyilvánítását, és úgy minősítették a helyzetet, hogy az állandó arab fenyegetések és lényegében az Akabai-öböl lezárása volt a fegyveres harcok kirobbanásának oka. Egybecseng az ÁEH-feljegyzés Komócsin Zoltán szavaival: „Az agresszió kérdésében, még a hozzánk legközelebb álló egyházi vezetők sem voltak egyértelműek, s kormányunk ilyen irányú állásfoglalásának támogatásában bizonytalanok voltak. [...] Ez azt eredményezte, hogy még a felekezeti vezetők is nehezen, s csak jóval később tudtak disztingválni az izraeli nép, az izraeli föld, és az imperialista izraeli kormány érdekei között.”

Tovább árnyalta a képet az izraeli csapatok gyors győzelme, amelynek következtében egyes izraelita csoportokban már nemcsak a szimpátia, de a büszkeség is megjelent. Igaz, a hívők többségében aggodalmat is kiváltottak a zsidó állam katonai sikerei, mert egy esetleges antiszemita hullám elindulásától tartottak. Talán ennek tulajdonítható, hogy némelyik zsidó vezető állandóan igazolni igyekezett, hogy „Izraellel kapcsolatos érzelmi magatartásuk nem befolyásolja a magyar haza és a szocializmus iránti hűségüket és ragaszkodásukat.

68 MOL 288. f. 4/88. ő. e. Az MSZMP KB ülése (1967. jún. 23.). 17.

Dr. Hochberger rabbi⁶⁹ ezt így fejezte ki: »A magyar zsidóság soha nem felejt el, hogy ez a rendszer vette le róla a sárga csillagot és adta vissza a szabadságát.«⁷⁰ Az ilyen „józan” hangokkal szemben állt az Izraellel azonosuló, korábban a cionizmussal is szimpatizálók véleménye. „Dr. Scheiber Sándor,⁷¹ a rabbiképző igazgatója például feltette a kérdést, hogy »miért demokratikusabb rendszer Egyiptom, mint Izrael, amikor Egyiptomban még ma is kommunisták ülnek a börtönökben, míg Izraelben nyilvános pártjuk van, még most is elmehetnek Moszkvába tárgyalni, nyilatkozhatnak a kormány ellen stb. Izraelben – mondja Scheiber – előbb volt termelőszövetkezet, mint Magyarországon.« A vallásos zsidóság izraeli szimpátiájával kapcsolatban Scheiber Sándor megértést kér az államtól. »A zsidóságnak – mondotta – annyi szenvedésben és üldöztetésben volt része már a történelme folyamán, hogy neki tudnia kell egy földről, egy országról, amely bármikor befogadja, ha a világ bármely részén új auschwitzek kezdődnének. Ettől még a zsidó ember lehet nagyon jó magyar, angol, francia, vagy orosz – mint ahogy az is.«⁷²

Markánsan jelent meg az ÁEH feljegyzésében Seifert Géza⁷¹ hitfelekezeti elnök véleménye. Szerinte az arab–izraeli helyzet a vallásos zsidóság körében negatívan érintette a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió viszonyát. „A Szovjetunió presztízsvereségéről beszélnek, és összehasonlítást tesznek az Izraelnek nyújtott amerikai és az araboknak adott szovjet támogatás eredménye között.” A lehetséges megoldás tekintetében is megoszlottak a vélemények a magyarországi zsidóság körében. Egyes körök abban reménykedtek, hogy az arab országok közötti nézeteltérések az egység megbomlásához vezethetnek, ami esetleg a helyzet rögzítését eredményezné. Az ÁEH szerint a „józanabb, politikailag reálisabban értékelő többség”-nek az volt a véleménye, hogy Izraelnek vissza kell adnia az arab területeket, és békés tárgyalásokat kell kezdenie az arabokkal.

Benoschofsky Imre⁷² országos főrabbi-helyettes ezzel kapcsolatban a következőket mondta az *Állami Egyházügyi Hivatalban*: „Izrael területi hódításai, nagyon vegyes érzelmekkel töltik el híveimet. Arról beszélnek, hogy most talán még aggasztóbb a helyzet, mint a konfliktus kitörésekor volt. Lehetetlen, hogy Izrael meg akarja tartani Jeruzsálem elfoglalt részét, vagy a sínai területet, hiszen az jóval nagyobb, mint maga az ország. Izrael azért vonakodik jelenleg az elfoglalt területek visszaadásától, mert előnyösebb helyzetből akar tárgyalni.”

69 Hochberger László 1956 után a budai körzet (Lágymányos) Bocskai úti zsinagógájának rabbihelyettese, majd rabbija.

70 Scheiber Sándor (1913–1985) nyelvész, irodalomtörténész, 1950-től haláláig a pesti Rabbiképző Intézet igazgatója.

71 Seifert Géza (1906–1976) ügyvéd. 1934-ben ügyvédi és bírói vizsgát tett, majd nyugdíjba vonulásáig (1966) ügyvéd a fővárosban. 1953-tól a Budapesti Izraelita Hitközség (BIH) szertartásügyi elöljárója, 1957-től alelnöke. 1966-tól haláláig a MIOK és a BIH elnöke.

72 Benoschofsky Imre (1903–1970) országos vezető főrabbi. 1926-tól lágymányosi, 1928-tól budai rabbi, 1936-tól főrabbi, 1960-tól országos vezető főrabbi.

Az ÁEH a zsidó hitfelekezet vezetőinek és rabbijainak egybehangzó véleménye szerint úgy ítélte meg a helyzetet, hogy „a Magyar Izraelita Hitfelekezet tagjainak ma a legfőbb óhaja, hogy az arab–izraeli konfliktus békés tárgyalások útján rendeződjön”.⁷³

Szinte kordokumentum a Kádár-rendszerrel az *Állami Egyházügyi Hivatal* feljegyzése és Komócsin Zoltán helyzetértékelése. Kiolvasható a szövegekből a „kádárizmus” ekkorra már lényegivé vált társadalompolitikai módszere, vagyis hogy a társadalom különböző rétegeinek érzékenységét lehetőleg nem akarták ingerelni, bolygatni. Amíg a fennálló renddel szemben lojálisak maradtak, a hatalom „megvédte” őket, élvezhették annak támogatását. A hatalmon lévők az esetlegesen felmerülő problémákat semmiképp sem akarták konfrontáció árán megoldani, jobban szerették elsimítani, a „szőnyeg alá seprni”. Nem véletlen, hogy a felszínen a Kádár-korszakban egyáltalán nem jelenhetett meg sem az antiszemitizmus, sem pedig a filoszemitizmus.

A magyar állami és pártvezetőknek természetesen nemcsak az itthon élő izraelitákra, hanem az Izraelben élő mintegy 200 000 magyar anyanyelvű zsidóra és a hozzájuk fűződő gazdasági és egyéb kapcsolatokra is tekintettel kellett lenniük. Úgy kellett a Szovjetunió és a szocialista tábor barátságából fakadó kötelezettségeknek megfelelni, hogy azért némi mozgástér maradjon. Ebben a tekintetben is érdekes dokumentum a *Magyarok Világszövetségének* (MVSZ) feljegyzése a magyar–izraeli kapcsolatok alakulásáról a harmadik arab–izraeli háborút követően. Az irat szerint a kétoldalú viszony június 5-ig rendkívül jónak volt mondható. Folyamatosan emelkedett az Izraelbe küldött magyar sajtótermékek példányszáma, az MVSZ-hez érkező levelekből pedig egyértelműen az derült ki, hogy az Izraelben élő magyar zsidók határozottan szimpatizáltak a Magyar Népköztársasággal. A diplomáciai kapcsolatok megszakítása után a 3548 megrendelőből 122-en mondták vissza a magyar nyelvű lapokat. A szám ugyan nem jelentős, de a levelezésből kiderül, hogy amíg néhányan csak a magyar politikai rendszert és annak Izraellel szembeni helytelen magatartását ítélték el, addig a többség csupán a diplomáciai kapcsolatok megszakítását ellenezte, de „természetesen olyan is akadt, amelyben a levélíró magyarságát is megtagadta”. Az MVSZ értékelése szerint az érdeklődés továbbra is megmaradt a Magyar Népköztársaság iránt, amit ki is kellett használni: „a Magyarok Világszövetsége aktív kezdeményező propagandatevékenységet folytasson”. Ebbe beletartozott az is, hogy gesztusértékkel a magyar nyelvű Izraelbe küldött lapokban az agressziót kerülve foglalkozni akartak Izraellel, illetve folyamatosan ébren tartották a származástudatot. Például a budapesti gettó – „Európában az egyetlen, a Vörös Hadsereg által felszabadított gettó” – felszabadulásának közelgő 23. évfordulóján.⁷⁴

73 MOL XIX–A–21–d–0020–2/a/1967. (39. d.) Állami Egyházügyi Hivatal – Visszaminősített TÜK iratok.

74 MOL XIX–J–1–j–1967–Izrael–66–19–004 111/1967. (48. d.) Az MVSZ izraeli kapcsolatainak alakulása az agresszió óta. (1967. okt. 28.)

CSABA SZABÓ
THE SIX-DAY WAR OF ISRAEL AND THE HUNGARIAN
FOREIGN POLICY

In the 1960's the leaders of foreign affairs in the United States of America and the Soviet Union firmly believed that the world had become bipolar. As a matter of fact the two blocks competed with each other concerning the whole world, regarding technical and military investments, spying out the enemy's secrets, and even gaining real political influence all over the world.

Egypt, Syria, Iraq and Algeria were regarded as the most important partner states of the Soviet Union and socialist countries in the Middle-East and among the Arabian states. Although, the efforts made to create the Arabian union had failed, the cooperation of the Arabian states existing in the region – mainly upon the pretext of the common enemy, i.e. Israel – remained a question of the day even in the decade following 1956.

The almost constant frontier incidents and hostilities had culminated by the beginning of 1967. Following the concentration of troops Israel launched the so-called "Zion's strike" military operations on 5 June 1967. Basically, the outcome of third Arabian-Israeli war was decided even on the first day, because the airplanes of the Israeli air force destroyed the Arabian air force mostly on the ground.

The army of Israel conquered approximately 70 thousand square kilometres of the territory of the Arabian states, including about one million inhabitants, while the rate of the Jews decreased to 63 per cent.

The study examines the possibilities and measures of the leaders in the Hungarian People's Republic and the Hungarian Socialist Workers' Party, as well as the Hungarian Ministry of Foreign Affairs with respect to the actual international situation. Besides analysing the external affairs and economic relations of the two countries, it depicts also the connection of the Israeli and the Hungarian communist parties. It dwells upon the opinions occurring among the Hungarian Jews, formed about the Six-Day War, with full particulars. The quick victory gained by the Israeli troops gave rise clearly to sympathy, and it even inflated the Hungarian Jews with pride, while party and state leaders described Israel as aggressor and supported the Arabian states. At the same time, the incidents happening in the Middle-East raised anxiety in most of the Hungarian Jews, because they were afraid of a possible anti-Semitic wave.

Naturally, Hungarian state and party leaders had to take into consideration not only the Jews living in Hungary but those living in Israel whose mother tongue was Hungarian, as well as the economic, cultural and other connections related to them.